

Több mondat a szabadságról

Azt írja versében Illyés Gyula: „hol zsarnokság van, mindenki szem a láncban; belőled búzlik, árad, magad is zsarnokság vagy”. Azt mondja rádiós beszélgetésében **Eörsi István**, hogy meghatározta gondolkodásmódunkat is, magatartásunkat is a Kelet-Európában honos zsarnoki rend, szorításából még a politikai ellenzék sem tudott szabadulni. Azt mondja televíziós beszélgetésében Schwajda György, hogy új színdarabjának lényege egy tragikus felismerés: annyira alkalmazkodtunk a zsarnoksághoz, hogy „úgy is maradtunk”.

Mindhárman azt állítják tehát, hogy az elnyomott hasonul az elnyomóhoz, hogy egymást kölcsönösen feltételezik, hogy egy történet elszenvedése is cselekvő részvétejt jelent a történetben. Minthogy költőkről van szó, állításuk természetesen költői túlzás. És nemcsak azért, mert mindig, mindenütt akadhatnak lelkükben szuverén személyiségek, az ellenállás hősei vagy remetemagányú különcök, akik a rend összes törvénye alól kivonják magukat, hanem azért is, mert van az embernek egy vegetatív életszintje, amely független vagy függetleníthető a társadalmásított életszintektől: az ember egészséges vagy beteg, jó étvágyú vagy étvágytalan, élvhajász vagy puritán, és elnyomásban is az, szabadságban is az. Hogy izletesnek találom-e a mákos tésztát, utálok-e a barna sört vagy beleszeretek-e a szomszédék Mariskájába, szuverenitásom határain belül maradhat. (Ha telik mákos téstára, ha létezik barna sör, ha van Mariska a szomszédban.) Noha költőkről van szó, állításuk lényege természetesen mégis igaz. Igaz tehát, hogy ahol zsarnokság van, mindenki szem a láncban. Igaz, hogy mindnyájan az éppen uralkodó rend meghatározottságában élünk, még az ellenzék is abban él. És igaz, hogy mindnyájan hasonlunk a rendhez, s hogy „úgy is maradtunk”.

De akkor — hogy a huszadik századiak után a tizenkilencedik század költőinek képével éljek — bábállapotban élünk mostanáig és élünk most is még. Betokozódva viszonyaink gubójába. Szabadok pedig akkor leszünk, ha — előbújván — pillangóként röpködünk majd a tarka mezőben. Szép, de mai ízlésünk szerint giccsgyanús a látvány: az ember, ez a csúf lárva, megrázkódik a szabadság érintésétől, és káprázatos pillangóvá szépül. Ama ősi vágy szerint, amelyre a mesék is őrzik a maguk változatát a csúf kiskacsáról, aki gyönyörű hattyúvá alakul, vagy a békáról, akiből délceg királyfi válik. Költészet és mese? Igen. Giccs? De a legsúlyosabb realitás jegyében. Semmiféle változásnak értelme nincs ugyanis, ha nem leszünk boldogabbak tőle. Ha nem jár személyes és közösségi örömmel. Ha nem szépülünk pillangókká, hattyúkká, királyfikká. Több párt kell? Lehet. Demokratikus parlament? Persze. Kerekasztal-tárgyalás? Bizonyára. Elszámolt múlt? Hogyne. Gazdasági reform? Igen. Talán még utcanévcseré, szobordöntögetés, kortesnyelv-öltögetés is kell. De nem lehet cél. A felsoroltak között egy sincs, ami cél lehet. Csak eszköz. Még a szabadság, még az is csak eszköz lehet.

A cél — ha banálisan hangzik is — a boldogság. Vagy még banálisabban: az üdv. Az egyén üdve. A Kovács Jánosé. Kovács Jánosnak ugyanis — hogy a legbanálisabbat is kimondjam — egyetlen élete van. Kurtára szabott élete. Ha öröm nélkül múlik el, emberhez méltatlanul múlik el. Embernek pedig emberhez méltatlanul élni, nincs az a sok párt, az a demokratikus parlament, az a körülült kerekasztal, az a gazdasági reform, az az utcanévcseré, amely ezért a gyalázatért kárpótolhatna. Öröm kell, az örömnél pedig a szabadság az eszköze.

Ha ez ilyen egyszerű volna.

A szabadságot ugyanis megváltók hirdetik és megváltó mozgalmak ígérik Kovács Jánosnak. Lépj be közénk, pajtás. Kovács János belép, és csapdába lép. Amibe belép, annak elköteleződik. És az elköteleződésben benne van a kötél. Amely fogja-fojtja őt. Aki szabadságot ígér, rabságot teljesít. Aki megváltást hirdet, egyéb gazemberségre is képes. Épp most szenvedtük meg gyakorlatban ezt, holott elméletben persze előtte is tudtuk. Legyünk gyanakvóak. A szabadság nem adomány, amelyet másoktól várjunk. A szabadság belőlünk fakad. Szerves képződmény, mint egy fa, amely önnön magjából hajtott ki, és terebélyesült lombossá. A szabadság olyan, hogy csak költő segítségével tudom elmondani. Ha igaz az Egy mondat a zsarnokságról című Illyés-vers záporozó állítása, hogy ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van, akkor igaz kell legyen az is, hogy ahol szabadság van, ott szabadság van. És csak ott van szabadság, ahol szabadság van. Nem véletlen, hogy egy szabadságról íródott francia vers ihletése működik ebben a zsarnokságról íródott versben, voltaképp a szabadságról szól ez is. Arról, hogy ahol zsarnokság van, ott „jelenválóan mindenkiben” zsarnokság van, szabadság tehát ott lehet csak, ahol „jelenválóan mindenkiben” szabadság van. Nemcsak az alkotmányban, nemcsak a parlamentben, nemcsak a sajtóban. Ahol szabadság van, ott szabadság van „az óvodákban, az apai tanácsban, az anya mosolyában, abban, ahogy a gyermek idegennek felelget”; szabadság csak ott van, ahol „ott van a búcsúcsókban, ahogy így szól a hitves, mikor jön haza kedves; az utcán oly szokottan ismételt hogy-vagy-okban”; „ott van a nászí ágyban, előtte már a vágyban (...) tányérban és pohárban, az van az orrban, szájban, hidegben és homályban, szabadban és szobádban (...), mert minden célban ott van, ott van a holnapodban, gondolatodban, minden mozdulatodban; mint víz a medret követed és teremtéd; kémlélődsz ki e körből: Ő néz rád a tükörből.”

Sokáig idézhetném még, végig idézhetném a szerves szabadság magyarázatául ezt a zsarnokság ellen írott verset, de most már elég változtatott előjelű idézése annak a strófának, amelyikkel jegyzetemet indítottam. Emlékeztetek rá, hogy így hangzott: „hol zsarnokság van, mindenki szem a láncban; belőled búzlik, árad, magad is zsarnokság vagy”. Fordított előjellel így hangzik: *hol szabadság van, mindenki szem a láncban; belőled fénylik, árad, magad is szabadság vagy.*

Csak ha így lennének szabadok, kezdődhetne pillangós repülésünk a tarka mezőben. De lehet-e *így* szabad az ember? Olvassunk kortársirodalmat. Olvassuk a szuperdemokratikus országok íróit akár. Létállapotunk a boldogtalanság — ezt panaszolják mindnyájan.

Faragó Vilmos